

Mikko Kempainen

”Korkein olkoon kanssamme!”

KIRJAILIJA HILDA TIHLÄ JA TEOSOFIA
 SUOMALAISESSA TYÖVÄENLEHDISTÖSSÄ
 VUOSINA 1910–1918

Hilda Tihlää (1870–1944) pidetään yhtenä merkittävimmistä tolstoilaisia vaikutteita omaksuneista 1900-luvun alun suomalaiskirjailijoista. Vähemmälle huomiolle on jäänyt hänen erityisesti 1910-luvulla osoittamansa kiinnostus mystiikkaa kohtaan. Tässä artikkelissa tarkastelen länsimaisena esoteriana tunnettua ilmiötä analysoimalla Tihlän työväenlehdissä julkaisemia lehtikirjoituksia. Pyrkimyksenä on tutkia esoterian muotoja työväenliikkeen kontekstissa. Tihlän tekstien avulla teen näkyväksi länsimaisen esoterian, erityisesti Teosofisen Seuran, kautta tulleiden vaikutteiden limittymisen sosialismiin.

[T]e kaikki olette minä. Jos me totuudessa osaamme vastata noihin arvotuksiin, joita kärsivä ihmiskunta meille tekee, jos me syvästi tunnemme, että jokainen elävä olento on minä, että jokaisen elävän olennon kipu on minun kipuni, jokaisen nälkä minun nälkäni – silloin olemme viisaat. Ja silloin olemme voimakkaammat kuin avaruuden voimat.¹

Lainattu katkelma on 1900-luvun alun suomalaisen työväenliikkeen tunnetuimpiin naiskirjailijoihin lukeutuneen Hilda Tihlän lapsille ja nuorille

suunnatun *Ihanne*-lehden kirjoituksesta. Kehotuksessaan lempeyteen jokaista elävää olentoa kohtaan Tihlä esitti ajatuksen kaiken elollisen henkisesti ykseydestä. Lainaus kuvaa hyvin Tihlän käsitystä ihmisen perimmäisestä olemuksesta. Katkelma ilmentää myös hänen käsitystään sosialismista, jonka keskeinen sisältö oli Tihlän mukaan empatia ja elämän kunnioittaminen sen kaikissa muodoissa. Tässä artikkelissa analysoin tarkemmin Tihlän työväenlehdissä julkaistuja kirjoituksia, joissa hän avasi käsitystään uskonnosta, omasta maailmankuvastaan sekä suhteestaan sosialismiin.

Tihlä on aikaisemmissa tutkimuksissa esitetty realismin ja naturalismin perinteen kirjailijana, jonka tuotannon keskeisenä teemana on köyhälistökuvaus ja siveellisyyskriittikki. Hänen uskontoa käsitteleviä kirjoituksiaan on tarkasteltu osana yhteiskuntakriittistä kontekstia, jossa niitä on tulkittu kirkon- ja uskonnonvastaisina kannanottoina.² Useat työväenliikkeen tutkijat ovat todenneet Tihlän maailmankatsomukseltaan tolstoilaiseksi kirjailijaksi, mutta hänen omaksunsa teosofiset vaikutteet ovat jääneet pääosin huomiotta.³

Pyrkimyksenäni on avata Tihlän tulkintojen kautta uutta näkökulmaa työväenliikkeen uskonnollisuuteen ja esoteriaan. Artikkelini lähtökohdaksi on erityisesti biografiseen tutkimukseen ja sukupuolihistoriaan keskittyneiden tutkijoiden viime vuosikymmeninä esittämä ajatus siitä, että yksittäisten henkilöiden tutkiminen laajemmassa sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa auttaa haastamaan vakiintuneet tulkinnat. Poliittisissa dokumenteissa ja suurissa kansallisissa kertomuksissa naisten näkökulma on usein jäänyt näkymättömiin, joten naisten kokemusmaailman esiintuomiseksi tutkijat ovat suunnanneet huo-

FM Mikko Kempainen on historian tohtorikoulutettava Tampereen yliopiston Historian oppiaineessa. Sähköposti: mikko.kempainen@uta.fi.

Kuva 1. Kirjailija Hilda TihlÄ kuvassa vasemmalla. Nuoremman naisen henkilöllisyydestä ei ole varmuutta, mutta mahdollisesti kuvassa on TihlÄn tytär Martta. Kuvauspaikka ja -ajankohta eivät myöskään ole tiedossa. Lähde: Kansan Arkisto, KansA147-1981.

mionsa henkilöhistoriallisiin lähteisiin, kuten kirjallisuuteen, kirjeisiin ja päiväkirjoihin.⁴

Artikkelini keskittyy TihlÄn työväenlehdissä julkaistuihin lehtikirjoituksiin, joissa hän toi poliittisia ja uskonnollisia käsityksiään esille yleensä huomattavasti suorasanaisemmin ja tiiviimmin kuin kaunokirjallisissa teoksissaan. Varsinaisten työväenlehtien ohella tarkastelen vuosina 1910–1917 julkaistua *Vapaa Ajatus* -lehteä, johon kirjoittivat aktiivisesti myös monet muut työväenliikkeen keskeiset henkilöt.⁵ Vuosina 1908–1914 TihlÄ avusti myös sosialidemokraattisen naisliikkeen *Työläisnainen*-lehteä, joka kuitenkin ajautui taloudellisiin vaikeuksiin ensimmäisen maailmansodan alettua. Tämän jälkeen TihlÄn tärkein julkaisufoorumi oli juuri *Vapaa Ajatus*. Lehtikirjoitusten rinnalla käytän arkistojen henkilöhistoriallisia aineistoja, kuten kirjeitä, muistikirjoja sekä TihlÄstä ja hänen lähipiiristään kertovaa muistitietoa.

JÄmsän Juokslahdella Vanha TihlÄn talossa syntynyt Hilda Fredrika Joonantytär muutti teini-ikäisenä palvelijattareksi Helsinkiin, missä hän myöhemmin perusti oman ompeluliikkeen. TihlÄ kävi lapsuudessaan kiertokoulua ja hänen kerrotaan ottaneen tunteja Ateneumin taidekoulussa ja seuranneen luentoja myös Helsingin yliopistossa. Virallista muodollista koulutusta

1. Hilda TihlÄ, Sfinks. *Ihanne. Sosialidemokratinen lastenlehti* 1.7.1910.
2. Raoul Palmgren, *Joukkosydän I. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus*. WSOY 1966, 227–240; Irina Takala, TihlÄ Hilda (1870–1944). *Kansallisbiografia* 2001, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7165/> (15.10.2016); Elsi Hyttinen & Kukku Melkas, ”Me olemme teidän luomianne olentoja”. Prostituoituiden hahmo kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa Kati Launis & Marko Tikka (toim.) *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas 22. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2009, 122–137. Minna Rossi, *Maalaisköyhäläistönainen modernisaation murroksessa. Hilda TihlÄn Leeni (1907) ja Hilma – Elämän satua (1913) naturalistisina romaaneina*. Pro gradu -tutkielma, Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsingin yliopisto 2012.
3. Armo Nokkala, *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Kustannusosakeyhtiö Tammi 1958, 234–235; Jussi Pikkusaari, *Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa*. SHS 1998, 319–320; Pertti Karkama, Ihmiset vallan varjossa. Tolstoilaisuutta suomalaisessa kulttuurielämässä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Teoksessa Minna Turtiainen & Tuija Wahlroos (toim.) *Maaemon Lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. SKS 2010, 59. Tolstoista ja teosofiasta TihlÄn tuotannossa ks. Mikko Kempainen, *Elämän satuja. Maailmankuvan rakentuminen Hilda TihlÄn tuotannossa 1907–1916*. Suomen historian Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2011, 57–72.
4. Esim. Irma Sulkunen, *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää 1991, 24–27; Anne Ollila, Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria, johdatus tutkimukseen*. SKS 2001, 79–85; Christina Florin, *Biografia rajoja rikkomassa*. Kolme esimerkkiä ruotsalaisesta elämäkertatutkimuksesta. Teoksessa Heini Hakosalo et al. (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS 2014, 27–44; Barbara Caine, *Biography and History*. Palgrave MacMillan 2010, 24–26, 66–77.
5. Lehdessä julkaistiin muun muassa Hilja Pärssisen, Hulda Salmen, Mikko Uotisen ja Sasu Punasen kirjoituksia.

hänellä ei kuitenkaan ollut. Tihlä avioitui vuonna 1893 pietarsaarelaisen postivirkailija Karl Nicklinin kanssa ja seuraavana vuonna pariskunnalle syntyi tytär Martta. Avioituessaan Tihlä liittyi kreikkalaiskatoliseen seurakuntaan ja alkoi käyttää nimeä Eugenia (Eugenie) Nicklin. 1900-luvun alkuvuosina hän otti käyttöön kirjailijanimen Hilda Tihlä vanhan kotitalonsa mukaan. Samoihin aikoihin hän tutustui Urho Tuuralaan, joka oli Tihlää yli kymmenen vuotta nuorempi ylioppilas ja työväenliikkeen aktiivi. Tuuralasta tuli Tihlän pitkäaikainen elämänkumppani, jonka kanssa hän avioitui virallisesti vasta kansalaissodan jälkeen Neuvosto-Karjalassa. Huolimatta suhteestaan Tuuralaan Tihlä ei ottanut avioeroa Nicklinistä ja avioparin välit pysyivät tiiviinä. Tuurala jopa asui Tihlän ja Nicklinin yhteisessä asunnossa Oulunkylässä. Nicklin myös vieraili usein Vihdin Otalammella, minne Tihlä, Martta ja Tuurala muuttivat vuonna 1913.⁶ Sekä Nicklin että Tuurala olivat perehtyneitä teosofiaan, mistä myös Tihlä omaksui esoteerisia vaikutteita.

Tihlä ei ollut mukana varsinaisessa puoluepolitiikassa, mutta oli muutoin tunnettu hahmo suomalaisessa työväenliikkeessä. Kirjailijantyönsä ohella hän kirjoitti aktiivisesti työväenlehtiin ja toimi puhujana, luku- ja näytelmäpiirien ohjaajana sekä sosialidemokraattiseen kasvatukseen tähtäävän Ihanneliiton vuosina 1908–1914 julkaiseman *Ihanne*-lehden toimittajana. Hänen näkyvyytensä työväenliikkeessä tekee Tihlästä aatehistorian kannalta mielenkiintoisen henkilön. Yhdistellessään sosialismiinsa Tolstoilta ja teosofeilta omaksumiaan vaikutteita aina vuoden 1918 kansalaissotaan saakka Tihlä näyttää kulkeeneen vastavirtaan työväenliikkeen historiankirjoituksessa esitettyyn aatteelliseen kehitykseen nähden. Hän ei toiminut työväenliikkeen marginaaleissa, vaan lukeutui liikkeen sivistyneistöön.

Tihlä ja hänen lähipiirinsä osoittavatkin, että teosofian ja sosialismin yhdistäminen ei ollut 1910-luvun työväenliikkeessä vain marginaali-ilmiö, jollaiseksi se on aikaisemmassa historiantutkimuksessa esitetty.

Länsimainen esoteria ja uskonto työväenliikkeen tutkimuksessa

Työväenliikkeen tutkimuksessa länsimainen esoteria on henkilöitynyt vahvasti Matti Kurikkaan. Teosofiaan viehtynyt Kurikka oli toimittaja ja kirjailija, joka kuului 1900-luvun taitteessa työväenliikkeen johtajiin. Kurikan ohella historiantutkijat ovat kiinnittäneet huomiota vuosina 1902–1906 julkaistun *Työmiehen Illanvietto* -lehden ympärille keskittyneeseen teosofiseen piiriin, johon kuului myös Suomen tunnetuin teosofi Pekka Ervast. Historiantutkimuksessa on korostettu teosofian ja Kurikan herättäneen 1900-luvun alkuvuosina vastustusta sosialismin omaksuneiden työväenliikkeen johtajien keskuudessa. Sosialidemokraattisen Puolueen johtomiesten mukaan lähimmäisenrakkautta julistava teosofia oli ristiriidassa luokkataistelun periaatteiden kanssa. Teosofiaa edustanut Kurikka leimattiin puoluetta hajottavaksi henkilöksi, ja hänet painostettiin eroamaan puolueesta vuoden 1906 Oulun puoluekokouksessa. Kurikan lähtö puolueesta on tulkittu teosofian ja sosialismin lopulliseksi välirikoksi, jonka jälkeen esoteeriset opit vaikuttivat enää työväenliikkeen marginaaleissa.⁷

Suomalaisen sosialismin varhaisvaiheita tutkinut Hannu Soikkanen näkee hyökkäyksen teosofiaa kohtaan osana vuosisadan alun kehitystä, jossa työväenliikkeen ideologiassa kristinuskon etiikan tilalle nousivat tieteeseen ja rationaalisuuteen tukeutuneet marxilais-kautskylaiset painotukset. Soikkasen mukaan tämä tarkoitti liikkeen kärkiryhmässä avoimen uskonnonvastaisen

6. Palmgren 1966, 227–229; Takala 2001, Kansan Arkisto (KansA), Hilda Tihlän arkisto, kansio 1, Tihlän tyttären Martta Vesikon haastattelut 21–23.1.1956. Haastattelijana Tanja Gavrilova.

7. Hannu Soikkanen, Sosialismin tulo Suomeen. WSOY 1961, 149–160; Aimo Roininen, *Kirja Liikkeessä. Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1985–1918)*. SKS 1993, 110–115; Mikko Pollari, Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa Anu-Hanna Anttila et al. *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino 2009, 83–100; Mikko Pollari, Teosofia ja 1900-luvun alun suomalaisen ja amerikkansuomalaisen työväenliikkeen transatlanttiset yhteydet. Teoksessa Sakari Saaritsa & Kirsi Hänninen (toim.) *Työväki maahanmuuttajana*. Väki voimakas 25. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2012, 48–54; Kati Mikkola & Mikko Pollari, Poliittisen marginaalin ääni vaalikeväällä 1907. Teosofisen työmiehen Itkosen muistiinpanot ja julkisuusstrategia. *Historiallinen Aikakauskirja* 114 (2016), 402–414; Juuso Järvenpää, *Jaakko Jalmari Jalo-Kivi. Spiritualismin esitaistelijan asema 1900-luvun Suomessa*. Historian Pro gradu -tutkielma, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto 2016, 46–56.

ideologian omaksumista vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Se tarkoitti myös teosofian ja sosialismin aktiivisten yhdistämisyrykimysten loppumista sekä teosofian katoamista työväenlehtien sivuilta. Soikkanen huomauttaa teosofialla olleen tämän jälkeenkin suppea kannattajakunta työväenliikkeen piirissä. Samalla hän kuitenkin toteaa, että teosofiasta ja sosialismista ei muodostunut elinkelpoista synteesiä.⁸ Myöhempi työväenliikkeen historian tutkimus on pohjannut vahvasti Soikkasen tulkinnalle ja painottanut ”oikeaoppisen” rationaalisen sosialismin ylivertaisuutta suurlakon jälkeisenä aikana.⁹

Useat historian tutkijat ovat kritisoineet lähestymistapaa, jossa uskonto leimataan irrationaliseksi. He ovat todenneet, että uskonnon sulkeeminen aatehistoriallisen tutkimuksen ulkopuolelle johtaa anakronistiseen tulkintaan menneisyydestä. Yhteiskunnan 1800-luvulla kiihtynyt sekularisaatio ja kirkkoa haastaneiden uusien aatteiden nousu ei tarkoittanut suoraviivaista uskonnon merkityksen vähenemistä, vaan uskonnon muuttumista henkilökohtaisemmaksi vakaumukseksi. Uskonto kytkeytyi ajan aatemaailmassa kaikkiin elämänaloihin eikä sitä ole mielekäästä tarkastella muusta toiminnasta erillisenä.¹⁰ Myös ranskalainen tieteenfilosofi Bruno Latour on kritisoinut rationaalisen (modernin) maailmankuvan ylistystä. Hän on todennut sen pohjaavan tuotettuun, ”puhdistettuun”, kategorisointiin, jolla on pyritty osoittamaan edistystä menneisyyden irrationalisiksi esitettyihin maailmankatsomuksiin ja vieraisiin kulttuureihin

nähdessä. Latour katsoo, että näillä kategorioilla ei ole vastaavuutta todellisuudessa, vaan tiede, politiikka, yhteiskunnalliset suhteet ja uskonto muodostavat jatkuvasti ”hybridejä” limittymällä toisiinsa ja punoutuen monimutkaisiksi verkostoiksi.¹¹

Latourin kritisoima kategorisointi on nähtävissä suomalaisen työväenliikkeen tutkimuksessa, jossa on pyritty tekemään jyrkkä ero ”kurikkalaisen” sosialismin ja puolueessa kanonisoidun ”oikeaoppisen” sosialismin välillä. Lähtökohtainen kategorisointi on kaventanut mahdollisuuksia tarkastella niitä tapoja, joilla teosofia, tai uskonto ylipäättään, sulautui sosialismiin Kurikan ja työväenliikkeen johtomiesten välirikon jälkeen.¹² Lisäksi teosofia on rajattu työväenliikkeen tutkimuksessa muista ajan uskontoreformistisista suuntauksista, kuten sekulaariin Raamatun tulkintaan pohjaavasta tolstoilaisuudesta, erilliseksi opiksi.¹³

Tolstoilaisuutta ja teosofiaa yhdisti aggressiivinen kirkkokritiikki, jossa kiistettiin Jeesuksen olevan kirkon ilmoittama Jumalan poika. Sekä Tolstoille että teosofeille Jeesus oli suuri opettaja, jonka esimerkkiä tuli seurata elämässä. Tolstoilaisuuden ytimessä oleva vuorisaarna oli keskeinen Raamatun luku myös teosofeille. Historiantutkija Antti Harmainen on osoittanut tolstoilaisuuden ja teosofian limittyneen myös käytännön tasolla. Esimerkiksi tolstoilaisena tunnettu Arvid Järnefelt yhdisti maailmankatsomukseensa teosofisia ajatuksia. Erityisesti seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä Järnefelt hylkäsi Tolstoin

8. Soikkanen 1961, 82–87, 158–160, 295–299.

9. Jari Ehrnrooth, *Sanan vallassa vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. SHS 1992, 94–105; Pikkusaari 1998, 85–86; Pollari 2009, 95–103.

10. Pirjo Markkola, *Synti ja Siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKS 2002, 27–33; Maarit Leskelä-Kärki, *Kirjoittajan maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS 2006, 206–207; Irma Sulkunen, Paimentyön liikutus. Hurrmosherätykset, sekularisaatio ja maailmankuvan muutokset. Teoksessa Irma Sulkunen, Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.) *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle*. SKS 2016, 121–125.

11. Bruno Latour, *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Vastapaino 2006, 16–30. Ks myös Ann Braude & Hanna Herzog, Introduction. *Untangling Modernities*. Teoksessa Ann Braude & Hanna Herzog (toim.) *Gendering Religion and Politics. Untangling Modernities*. Palgrave Macmillan 2009, 1–17; Antti Harmainen, Historiantutkimus modernin länsimaisen rationalismin kritiikkinä. *Tieteessä tapahtuu* 30:1 (2012), 24–26, <http://ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/view/4937/4500> (13.10.2016).

12. Teosofian marginalisaatioteorian kritiikistä ks. myös Antti Harmainen, *Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastin ja Eino Leimon maailmankuvissa 1902–1908*. Suomen historian Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2010, 84–86.

13. Ks. Nokkala 1958, 269–270; Pollari 2012, 51.

ankarat vaatimukset ruumiin puhtaudesta ja kääntyi huomattavasti armollisempien teosofien puoleen.¹⁴ Harmaisen lisäksi taidehistorioitsija ja uskontotieteilijä Nina Kokkinen on huomoinut tolstoilaisuuden ja teosofian vuorovaikutuksen suomalaisen kulttuurieliitin näkökulmasta. Kokkinen muistuttaa myös mystiikkaa yleisesti vierastaneen Leo Tolstoin itsensä olleen kiinnostunut teosofien ajatuksista ja suhtautuneen teosofeihin myötämielisesti.¹⁵ Tihlän kautta tolstoilaisuuden ja teosofian limittyminen tulee näkyväksi myös suomalaisessa työväenliikkeessä.

Teosofia oli yksi merkittävimmistä suuntauksista esoterian kentällä 1900-luvun taitteen molemmin puolin. Se ei kuitenkaan ollut selväräinen oppijärjestelmä. Esoterian tutkijat ovatkin korostaneet ilmiön monimuotoisuutta ja painottaneet länsimaista esoteriaa sateenvarjokäsitteenä, jonka alle lukeutuu moninaisia okkultismia, mystiikkaa sekä uskonnollisia vaikutteita yhdisteleviä suuntauksia. Yhteisenä nimittäjänä näille kaikille on käsitys transsendentin todellisuuden olemassaolosta sekä pyrkimys universumin salatun todellisuuden paljastamiseen.¹⁶

Tässä artikkelissa käytän *mystiikkaa* avainkäsitteenä kuvatessani Tihlän maailmankatsomusta. Mystiikkaa ja okkultismia on käytetty osittain rinnakkaisina käsitteinä, mutta 1800- ja 1900-luvun brittiläistä esoteriaa tutkineet Joy Dixon ja Alexandra Owen kuvaavat mystiikkaa okkultismia subjektiivisemmaksi ja kontemplaatiivisemmaksi aikalaiskäsitteeksi. Mystiikka miellettiin feminiiniseksi ja tunnepohjaiseksi, kun taas maskuliininen okkultismi tavoitteli eksaktin tieteen statusta.¹⁷ Mystiikka tavoittaa Tihlän maailmankatsomuksen paremmin kuin objektiivisuuteen pyrkinyt okkultismi, sillä hänen

kirjoituksensa ovat usein luonteeltaan subjektiivisen uskonnollisen kokemuksen pohdintaa. Tihlä yhdisteli luonnon- ja ihmistieteitä sekä teosofian ja Tolstoin oppeja pyrkimättä kuitenkaan tarkkaan määritelmään ihmisen tai Jumalan olemuksesta.

Työväenliikkeen aatemaailman monitahoisuuden esille tuomista on osaltaan rajoittanut työväenliikkeen aatehistorian sukupuolittunut luonne. Soikkanen mainitsee naisten pitäneen kiinni uskonnollisista käsityksistä, mutta sivuuttaa kysymyksen sukupuolesta ainoastaan toteamalla naisten uskonnollisuuden aiheuttaneen päänvaivaa marxilais-kautskylaisen kannan omaksuneelle, miesten muodostamalle, kirkkiryhälle.¹⁸ Poliittisen mieseliitin ”oikeaoppiseen” sosialismin määritelmään keskittynyt tutkimus on ohjannut sivuuttamaan naisten eriävät aika-laistulkinnat tutkimuksen ulkopuolelle jonain muuna kuin sosialismina. Asetelmaa kuvaa hyvin työväenkirjallisuuden tutkimuksen pioneerin Raoul Palmgrenin luonnehdinta Tihlästä työväenliikkeen ”kerettiläisenä”. Palmgrenin mielestä Tihlän romaanit eivät olleet riittävän luokkatietoisia edustaakseen sosialismia. Palmgrenin tulkintaan pohjaten Tihlä on myöhemmässäkin työväenkirjallisuutta käsittelevässä tutkimuksessa esitetty porvarillisen ja sosialistisen maailmankatsomuksen rajatilaan eksyneenä identiteettiään etsineenä hahmona.¹⁹

Myös kansainvälisessä historiankirjoituksessa on todettu tutkimuksen sukupuolittuneisuus sekä esoterian ja sosialismin suhde. Dixon ja Owen ovat tuoneet esille, että Britanniasakin materialistiset kysymykset nousivat työväenliikkeen sisäisessä keskustelussa hallitseviksi 1900-luvun alussa. He kuitenkin korostavat, että mate-

14. Harmainen 2010, 86–90.

15. Nina Kokkinen, Jumalan pojat. Tolstoilaisuuden ja teosofian kohtaamisia vuosisadanvaihteessa. Teoksessa Minna Turtiainen & Tuija Wahlroos (toim.) *Maaemon Lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. SKS 2010, 34–41.

16. Janet Oppenheim, *The Other World. Spiritualism and Psychical Research in England, 1850–1914*. Cambridge University Press 1985, 1–4; Leskelä-Kärki 2006, 252–254; Wouter J. Hanegraaff, *Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture*. Cambridge University Press 2012, 359–360.

17. Joy Dixon, *Divine Feminine. Theosophy and Feminism in England*. Johns Hopkins University Press 2001, 85–87; Alex Owen, *The Place of Enchantment. British Occultism and the Culture of the Modern*. The University of Chicago Press 2004, 19–22. Ks. myös Harmainen 2010, 3–9.

18. Soikkanen 1961, 299–305.

19. Raoul Palmgren, *Työläiskirjallisuus (Proletaarikirjallisuus). Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsitelsetely*. WSOY 1965, 116–117; Palmgren 1966, 230; Roininen 1993, 318–319.

rialismi ja positivistinen tiedekäsitys herättivät monissa naisissa huolta ja vastustusta. Nämä naiset katsoivat, että tiede jätti vastaamatta useisiin ihmisyyttä koskeviin kysymyksiin, ja ettei materialististen olosuhteiden muuttaminen vielä sinänsä ollut riittävä ratkaisu. Uudistumisen tuli koskea ihmiskuntaa kokonaisvaltaisesti ja tähän uudistusprosessiin myös useat tunnetut naisosialistit hakivat vastausta esoteerisista opeista. Varsinkin työväenliikkeen riveissä vaikuttanut Annie Besant korosti teosofiaa ratkaisuna yhteiskunnallisiin ongelmiin. Besant nousi Teosofisen Seuran johtoon vuonna 1907, mikä lisäsi naisten kiinnostusta teosofiaan. Dixonin mukaan nais-teosofit eivät ole kuitenkaan kiinnostaneet historioitsijoita samassa määrin kuin liikkeessä vaikuttaneet miehet.²⁰

Herra Ervastian laskuvirhe

Tihlälä avusti *Työmiehen Illanviettoa* samaan aikaan, kun lehdessä julkaistiin Pekka Ervastian sosialismia ja teosofiaa yhdisteleviä kirjoituksia. Ainakaan julkisesti Tihlälä ei kritisoinut teosofian ja sosialismin sulauttamista. Hänen suhtautumisen Ervastian edustamaa teosofiaa kohtaan muuttui kuitenkin avoimen kriittiseksi sen jälkeen, kun Ervast myöhemmin kielsi teosofian ja sosialismin yhteyden.

Vuonna 1902 Ervast korosti *Työmiehen Illanvietossa* teosofian ja sosialismin yhtenäistä arvo-pohjaa pyrkien osoittamaan materialismille pohjaavan sosialismin kestävämmäksi aatteeksi. Hän esitti, että ”sokeaan aineellisuuteen” jumiutunut sosialismi tarvitsi uskonnollisen sisällön. Teosofia tarjosi sosialisteille ratkaisun, sillä se perustui universaaliin inhimillisyyteen ja kriittiseen tutkimukseen maailman uskontojen yhdenmukaisesta sanomasta.²¹ Maaliskuussa 1906 Suomalaisen Puolueen äänenkannattaja, *Uusi Suometar*, raportoi kuitenkin Ervastian luentotilaisuudesta, jossa tämä lehden mukaan kielsi teosofian olevan millään muotoa sosialistinen oppi. *Uuden Suomettaren* raportissa Ervast peräänkuulutti

henkilökohtaisen vastuun ottamista omasta kehityksestä. Hän totesi yhteiskunnan sorrettujen olleen edellisessä elämässään itse sortajia, ja koetut kärsimykset olivat Jumalan tapa osoittaa ihmisen erehdykset.²²

Uuden Suomettaren raportti kirjoitti Tihlälän kirjoittamaan Ervastille vastineen, jossa hän tyrmäsi teosofisen maailmankatsomuksen. Tihlälä oli pöyristynyt karman laista ainakin sellaisena kuin se oli esitelty *Uuden Suomettaren* raportissa. Tihlälä piti mahdottomana ajatusta, että köyhälistö kärsi edellisessä elämässä tehtyjä virheitä ja pahoja tekojaan. Yksinkertainen laskutoimitus riitti osoittamaan Ervastian ajatusrakennelman hataruuden. Osansa Tihlälän ryöpytyksestä sai Ervastian rinnalla luentotilaisuudessa esiintynyt Matti Kurikka:

Tähän asti on köyhälistölle uskoteltu, että sen kärsimyksiä odottaa taivaan ilo, jos se vain tyytyväisenä napolisematta kärsii. [...] Mutta – kuulkaa nyt ja ymmärtäkää – tämän uuden tiedon mukaan se ei olekaan niin. Luonnon lakien ijankaikkisessa väreilyn heijastuksessa onkin tultu huomaamaan, että köyhälistö kärsiikin ennen tehtyjä rikoksiaan. Me – niin sanoo sen uuden opin saarnaajat, ne viisaat Matit ja Pekat, – me olemme henkisiä olennoita, joiden tehtävä on kehittyä. [...] Sen tähden – kärsikää, palelkaa, nähkää nälkää, että kehittyisitte. Älkää yrittäkökään lain säädännön avulla parantaa yhteiskuntaa, ei siitä ole apua. [...] Mikään kärsimys ei ole vääryys. Ne, jotka esim. kärsivät yhteiskunnallista sortoa, ehkä huomaavat, että he itse entisessä elämässään ovat ehkä olleet sortajia. [...] Nykyajan n. k. hampaussit ovat ehkä edellisessä elämässään olleet ruhtinoita, katupojat perintöprinssejä ja kaunaiset prinsessoja. [...] Erehdys on tietysti siinä, että köyhälistö on aina ollut enemmistönä. Laskuvirhe siis hyvä herra Pekka Ervast – suuri laskuvirhe.²³

Teosofia ei ollut leimallisesti sosialistinen suuntaus, vaan se sai erilaisia tulkintoja läpi poliittisen kentän oikeistosta vasemmistoon.²⁴ Tämä käy

20. Dixon 2001, 62–68, 121–124, 136–141; Owen 2004, 19–27.

21. Esim. Pekka Ervast, Teosofia ja sosialismi. *Työmiehen Illanvietto* 4/1902, 29–31; Pekka Ervast, Sosialismi ja materialismi. *Työmiehen Illanvietto* 6/1902, 45–46. Ks. myös Harmainen 2010, 75–80.

22. Luentoja Palokunnantalosta. *Uusi Suometar* 15.3.1906.

23. Hilda Tihlälä, Reinkarnatiooni. *Työmiehen Illanvietto* 12/1906, 93–94.

24. Dixon 2001, 150; Hanegraaf 2012, 243–244.

hyvin ilmi Ervastian ja Tihlän eriävistä näkemyksistä. Ervastille teosofian keskiössä oleva karman laki teki ymmärrettäväksi yhteiskunnallisen eriaroisuuden sekä erot ihmisten välisissä ominaisuuksissa. Ervast esitti elämän jatkuvana täydellistymiseen tähtäävänä kamppailuna, jossa yksilöt olivat eri kehitysasteella. Menestyksekkäs pyrkimys kohti henkistä valaistumista takasi kehittyneemmät kyvyt ja paremman yhteiskunnallisen aseman tulevissa reinkarnaatioissa. Samalla karman laki ja jälleensyntyminen jalostuneempaa yksilönä takasivat, että yhteiskunnan hyväosaiset pyrkivät epäitsekkyteen ja solidaarisuuteen.²⁵ Tihlä puolestaan kritisoi oppia reinkarnaatiosta järjenvastaisena. Se oli laadittu legitimoidaan porvarillinen yhteiskuntajärjestelmä ja tukahduttamaan muutosta vaativa työväenluokka. Työväenliikkeen kyseenalaistettua kirkon dogmaattisen pelastusopin, porvaristo tarvitsi tilalle uuden järjestelmän kahlitsemaan köyhälistön orastavan henkisen vapautumisen.

Tihlän kritiikki kytkeytyy 1900-luvun alun kiiuvaaseen työväenliikkeen sisäiseen aatteellista suuntaa hahmottaneeseen keskusteluun, jossa hän näyttäisi asemoituneen teosofiaa vastaan. Tihlän tyrmistys saattoi kummuta myös siitä, että Ervast ei enää painottanut sosialismin ja teosofian yhtenäistä arvopohjaa. Tähän viittaa ainakin se, että Tihlän myöhäisemmissä kirjoituksissa on havaittavissa selkeitä yhtymäkohtia teosofiseen maailmankatsomukseen.

Luonto oppaana sosialismiin

Tihlälle materialistisiin olosuhteisiin keskittyvä luokkataistelu ei ollut riittävä uudistamaan yhteiskuntaa ja toteuttamaan sosialismin sisältämää lupausa ihmisten välisestä veljeydestä ja tasa-arvosta. Ihanneyhteiskunnan toteutuminen edellytti ihmiskunnan perusteellista uudistumista, mikä näkyi ”puhtaan” tai ”luonnollisen” sosialismin erottamisena puoluepolitiikasta.

Socialismi oli Tihlän mukaan kaupunkikulttuurin ja työväen kurjistumisen myötä syntynyt oppi, mutta sen ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa peräänkuuluttava alkuperä oli johdettavissa maaseudun luonnonläheiseen elämäntapaan. Puh-

taan sosialismin idean Tihlä esitteli *Työläisnaisessa* kolmeosaisessa maaseudun aatteellista kehitystä kuvaavassa matkakertomuksessa. Ilahtuneena hän totesi sosialismin juurtuneen pysyvästi suomalaiseen kyläyhteisöön, jossa sosialismin ihanteet läpäisivät arkisen elämän toisin kuin kaupungissa. Tämä johtui Tihlän sanoin siitä, että ”[m]aan sydämessä, missä luonnollisuus vallitsee elämäntavoissa, [...] ihmisjärki työskentelee vapaammin ja ikään kuin puhtaammin.” Maalaistovereiden keskuudessa kierrellyään Tihlä oli vakuuttunut siitä, että ”se vähäinen vapauden ja totuuden siemen, joka kaupungissa usein hukkuu ylenpalttiseen viisasteluun ja sanahelinään, maan sydämessä itää, kasvaa ja tekee tuhatkertaisen hedelmän.”²⁶ Maaseudun vanhemman väestön maailmankatsomusta kuvatessaan Tihlä toi esille sosialismin ja kristinuskon erottamattoman yhteyden. Hän näki Jumalan todellisen hengen konkretisoituvan kylän vanhan erakon, Uupulan-Nikin, mietteissä. Socialismi oli Nikille Raamatun ilmoittama ”totuuden miekka”, joka tulisi hävittämään kirkon vallan, porvarillisen yhteiskunnan siveettömyyden sekä palauttamaan valtaan ”jumalan pojan”.²⁷

Matkakertomus kuvaa hyvin Tihlän tolstoilaisia vaikutteita. Kristillisyyden, kuten kaikkien muidenkin uskontojen, ydin tiivistyi Tolstoille Raamatun Vuorisaarnan kehotuksessa rakastaa lähimmäistään. Toisen posken kääntäminen oli absoluuttinen käsky irtautua kaikesta väkivaltaasta. Historian saatossa kirkko oli verhonnut Jeesuksen sanoman salamyhkäiseen messiasmyyttiin, käsitykseen ihmisen ulkopuolisesta Jumalasta sekä dogmaattiseen oppiin lunastuksesta. Tolstoilainen ideaali konkretisoitui yhteiskunnallisista instituutioista irtautuvan maanviljelijän luonnonläheisessä elämässä, jota kirkko, kapitalismi sekä irstas ja tarkoitukseton kaupunkikulttuuri eivät päässeet turmelemaan. Luonnosta ja fyysisestä työstä irtautuminen tarkoitti Tolstoin mukaan loittonemista Kristuksesta. Lähellä luontoa ruumiilliseen työhön keskittyvä talonpoika toimi pyyteettömästi läheistensä hyväksi vapaana maallisten aatteiden aiheuttamista himoista. Vapautuminen turmelevasta

25. Harmainen 2010, 34–36.

26. Hilda Tihlä, Matkoilta II. *Työläisnainen* 30/1910, 229–230.

27. Hilda Tihlä, Matkoilta II–III. *Työläisnainen* 30, 41/1910, 230, 314.

kulttuurista edellytti myös omaehtoista sivistystä valtaapitävien etuja ajavan kouluopiskelun sijaan.²⁸

Tolstoin suuri merkitys mainitaan lähes kaikissa Tihlän kertovissa muistitiedoissa. Tolstolaisiin vaikutteisiin viittaavat myös Tihlän vaatimattomuuteen ja yksinkertaisuuteen tähdännyt elämäntyyli sekä hänen suuri kunnioituksensa ympäröivää luontoa kohtaan. Tihlä ei myöskään kastanut Martta-tytärtään minkään kirkkokunnan yhteyteen ja opetti tätä itse kotona.²⁹ Tihlän päätös muuttaa Helsingistä Otalammelle vuonna 1913 saattoikin syntyä tolstoilaisen elämänihanteen inspiroimana.

Työväenliikkeessä Tolstoi sai huomattavasti lempeämmän kohtelun kuin teosofia. Tolstoin ajatuksiin pohjattiin usein työväenliikkeen pyrkiä perusteltaessa, sillä hän kritisoi voimakkaasti kirkon ja omistavan luokan moraalialia. Valtaosalle Tolstoin vaatimus valtion ja yhteiskunnallisten instituutioiden hylkäämisestä näyttäytyi kuitenkin kestävämmän anarkismina.³⁰

Tihläkin myönsi tolstoilaisen elämänihanteen olevan vaikeaa, sillä kaupunkien työläiset oli sidottu aineelliseen puutteeseen. Maaseudulla kukoistavan alkuperäisen ja luonnollisen sosialismin tavoittaminen oli Tihlän mukaan kuitenkin mahdollista saavuttaa ilman vetäytymistä yhteiskunnasta. Luonnosta pystyi nauttimaan myös kaupunkiympäristössä ja sen ihmeiden tarkkailu herätti empatiakyvyn ja yhteydentunteen ihmisten välillä. Kaupunkiympäristöön soveltuva idea luonnon opastamasta valaistumisesta on nähtävissä erityisesti Tihlän 1910-luvun lapsille ja nuorille suunnatuissa mystiikan sävyttämässä tarinoissa, joissa hän korosti luontoa sekä vaalimisen kohteena että korkeimpana tiedon ja tunne-elämän auktoriteetina.³¹ Vuoden 1915 keväällä hän herätteli *Vapaa Ajatus* -lehdessä lasten ja nuorison kiinnostusta luonnon ihmeiden tutkimiseen.

Kirjoituksessa luonto ei näyttäyty pelkkänä teollisuuden tutkimuksen objektina, vaan välineenä kaoottisen todellisuuden jäsentämiseen:

Maaailma ei ole autio ja kuollut, elämä ei ole tyhjää ja tarkoituksetonta. Jos kuulut niihin ihmisiin, jotka eivät usko mitään muuta kuin sitä, jota itse kykenevät tajuamaan, niin astu suuren luonnon varastoon ja poimi sieltä tiedon kalleita aarteita. [...] Luonnontiede ei silloin enää ole vaikeatajuinen, vaan omia havainnoita selventävä, iloa, raikkautta ja viisautta pulppuava opas. Luonto, sen tutkiminen, sen tajuaminen vapauttaa aivot yli aikansa eläneiden katsantotapojen turmiollisesta vaikutuksesta, katsantotapojen, jotka eivät siedä valoa, jotka nääntyvät ja vihdoin kuolevat viisaan järjen edessä. Vapaa jalo ihminen ei usko, hän tietää ja vain sikäli kun hän tietää, hän on viisas. [...] Jokin pimeä sumuverho, jota tahtoisin nimittää tietämättömyydeksi ja sokeaksi uskoksi, kätkee niin monilta, niin äärettömän monilta luonnon suuret rikkauudet, kauneudet ja nautinnot. Mutta te, lapset, joilla on tilaisuus, tutkikaa luontoa ja valistukaa sen johdolla oikeiksi, vääryyttä ja pimeyttä kärsivien veljienne ja siskojenne ohjaajiksi elämän onneen ja sen loppumattomaan kauneuteen.³²

Tihlän kirjoitus on erinomainen esimerkki latourilaisesta hybridistä, jossa mystiikka, luonnontiede ja politiikka limittyvät toisiinsa. Kirjoituksessa luonnon tutkiminen kääntyy tarkoittamaan sisäistä arvo- ja uskomusmaailman tarkastelua, johon keskittymällä on mahdollisuus vapautua kirkon sekä muiden taantumuksellisten tahojen henkisistä kahleista. Luonnon opastamana rakentuvat myös yksilöiden väliset emotionaaliset siteet, joten luonnon tutkimus on ratkaiseva tekijä yhteiskunnan muuttamisessa oikeudenmukaiseksi. Luonto tarjoaa tiedollisen opastuksen rinnalla esteettisen kokemuksen, joka itsessään herättää yksilössä kyvyn empati-

28. Leo Tolstoi, *Evankeliumi*. Päivälehdien kirjapaino 1902; Leo Tolstoi, *Mikä on uskoni*. Kuopion Uusi Kirjapaino 1907, 182–207. Ks. myös Nokkala 1958, 11–23; Karkama 2010, 46–57.

29. Elina Timonen, Hilda Tihlää muistellen. *Neuvosto-Karjala* 8.2.1980; KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 1. Aura Kiiskisen haastattelu 4.10.1955; Maria Kuusiniemen, Nelly Holmin ja Vieno Leväsen muistelmat. Haastattelijana Tanja Gavrilova 14.11.1955.

30. Nokkala 1958, 229–235; Mauri Larkio, *Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä. Suurlakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 76. Suomen kirkkohistoriallinen seura 1967, 180–181.

31. Hilda-Täti, Metsän emäntä. *Ihanne* 6/1913, 41–42; Hilda Tihlä, Mitä kuu opetti. *Ihanne* 8/1913, 57–58.

32. Hilda Tihlä, Nuorten nurkka. *Vapaa Ajatus* 7/1915, 106.

aan ja pyrkimyksen solidaarisuuteen. Tihlä esittää luonnon elollisena voimana ja painottaa luonnon tarjoamaa yhteydenkokemusta, joka tarjoaa ratkaisuja elämän sisällöllisiin kysymyksiin.

Tihlän kirjoitus muistuttaa teosofisia oppeja, joissa luonnon tutkiminen oli keskeinen osa ihmiskunnan veljeyteen tähtäävässä kehityksessä.³³ Kirjoitus tulee itse asiassa lähelle Pekka Ervastin esittelemää teosofista käsitystä, jossa luonnon kauneus herätti yksilöllisten eettisten valintojen pohdiskeluun ja toimi koko ihmiskuntaa yhdistävänä hurmiollisena kokemuksena. Myös Ervast pyrki esittämään teosofisen luontokokemuksen mahdollisimman yksinkertaisessa muodossa. Hän korosti, että kyse ei ollut vaikeaselkoisesta salaopista, vaan teosofinen totuus oli ymmärrettävissä arkijärjellä.³⁴ Mystiikan sävyttämän luontotematikan yhdistäminen sosialismiin vahvistaa käsitystä siitä, että Tihlän aikaisemmin esittämä kritiikki Ervastia ja karman lakia kohtaan ei tarkoittanut teosofian kautta välittyneen maailmankatsomuksen torjumista kokonaisuudessaan.

Ihmiset, ”korkeampia olennoita”

Artikkelin alussa esitetty katkelma on hyvä näyte Tihlän metafysiisiin pohdintoihin kääntyvistä kirjoituksista, joissa hän kuvasi kaiken elämän yhteyttä. Lainaus muistuttaa hyvin paljon teosofian maailmankatsomusta, jossa Jumala oli universaali maailmanhenki. Ihmisen fyysinen olemus oli vain hetkellinen karman pyörässä kiertävän ajattoman hengen manifestaatio, ja Jumala ilmeni ihmisessä järjen sekä tunteiden ohjaamana tietoisuutena. Päämääränä oli saavuttaa korkein tietoisuuden taso, jolla ihminen vapautui lopullisesti fyysisestä ruumiistaan yhdistyen maailmanhenkeen.³⁵

Tihlän sosialismiin yhdistyvä maailmanhenki punoutui kristinuskoon ja välittyi suurelta osin juuri teosofian kautta. Tätä tulkintaa vahvistaa Tihlän tekstien ja hänen aviomiehensä Karl Nicklinin teosofiaa käsittelevien muistiinpanojen rinnakkainen tarkastelu. Nicklin kokosi numeroituihin muistikirjojihinsa erityisesti Annie Besantin oppeja. Keväälle 1912 päivätty viides muistikirja poikkeaa muista Nicklinin kirjoista siinä, että se on ainoa suomeksi kirjoitettu. Artikkelin kannalta se on mielenkiintoisin myös siinä mielessä, että se on omistettu Hilda Tihlälle. Tämä viittaa siihen, että kirja on tarkoitettu mahdollisimman selkeäksi perehdytykseksi aiheeseen. Tosin Tihlä ei ollut riippuvainen miehensä suomennoista, sillä hän oli ilmeisesti hyvin kielitaitoinen³⁶. Nicklinin viides kirja kuitenkin muistuttaa opaskirjaa myös muotoilultaan, sillä se etenee järjestelmällisesti itämaista joogaa käsittelevin numeroiduin aforismein. Lisäksi kirja sisältää viittauksia Nicklinin muihin ruotsiksi kirjoitetuihin muistikirjoihin.³⁷

Vaikka länsimainen esoteria haki vastausta uskonnollisiin ja eksistentiaalisiin kysymyksiin muinaisista pakanauskoista ja itämaisista uskonnoista, sen pyrkimys oli paljastaa kristinuskon alkuperäinen oppi.³⁸ Antti Harmainen puhuu suomalaisia teosofeja käsittelevissä tutkimuksissaan kristinuskon esoteerisesta reformista, jossa kristinuskon pyrittiin sovittamaan kirkon opit kestävämmiksi osoittaneeseen tieteeseseen ja uusiin yhteiskuntafilosofioihin. Kristus oli teosofeille suuri mestari, jonka jumalallisen ilmoituksen Raamattu piti sisällään. Teosofien mukaan heidän oppinsa puolesta puhuivat niin psykologia, luonnontiede kuin eri uskontojen pyhät kirjoituksetkin.³⁹

33. Dixon 2001, 52.

34. Harmainen 2010, 23–29.

35. Owen 2004, 121–126.

36. WSOY:lle lähettämässään kirjeessä Tihlä tarjoutui kääntämään teoksia englannista, ruotsista, saksasta ja ranskasta. Kansallisarkisto (KA), WSOY:n arkisto, kirjailijakirjeenvaihto. Hilda Tihlän kirje WSOY:lle 14.8.1913.

37. KansA, Hilda Tihlän arkisto, Kansio 2, *Små Plock* 3, 5–7, 9.

38. Oppenheim 1985, 166–167; Hanegraaff 2012, 369–370.

39. Harmainen, 2010, 33–41; Antti Harmainen, Naisteosofin Kalevala. Kansallinen historiakuva, uskonto ja sukupuoli Maria Ramstedtin Kalevalan sisäinen perintö -teoksessa. Teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. SKS 2013, 81–84.

Nicklinin Tihlälle omistaman muistikirjan toinen osio, *Wakuutuksia*, on kristinuskon esoteerisen reformin näkökulmasta erityisen mielenkiintoinen, sillä se käsittelee kristinuskon perimmäistä totuutta. Kirja esittää Jumalan ihmisen sisäisenä universaalina ja absoluuttisena hyvänä, jota kohti yksilön tulee aktiivisesti pyrkiä. Pyrkimys on kirjan mukaan useimmille ihmisille synnynäinen tarve, sillä he eivät tunne ”tydytystä menneen ja nykyisen Elämän suhteen.” ”Kielteet” ja ”vakuutukset” ohjaavat opintien alkuvaiheessa. Edistynyttä oppilasta ohjaa jumalallinen henki, joka vapauttaa hänet kielteistä. Muistikirja kokoaa vakuutukset neljään laajempaan kokonaisuuteen, jotka tiivistävät käsityksen Jumalan olemuksesta:

1) *Jumala on elämä, rakkaus, järki, aine, kaikkivaltalta, kaikkiviisaus, kaikkiallaläsnäolo.*

2) *Minä olen Jumalan lapsi eli Jumalan ilmennys ja joka hetki virtaa hänen elämänsä, rakkautensa, viisautensa ja voimansa minuun ja minun kauttani. Minä olen yhtä Jumalan kanssa ja hänen lakinsa hallitsevat minua.*

3) *Minä olen henki, täydellinen, pyhä, sopusointuinen. Mikään ei voi vahingoittaa minua, tai tehdä minua sairaaksi, sillä henki on Jumala, eikä Jumala voi olla sairas, eikä tuskainen.*

4) *Jumala työskentelee minussa tahtoakseen ja tehdäkseen mitä hän tahtoo että minä tekisin, sen tähden minä en voi epäonnistua.⁴⁰*

Myös Tihlän kirjoituksissa mystiikka kytkeytyi vahvasti kristilliseen traditioon ja oli osa kristinuskon salattua sisältöä. Rationaalinen ajattelu osoitti kirkon opit valheellisiksi, mutta ei kumonnut käsitystä kuolemattoman sielun olemassaolosta. Yhtymäkohta Tihlän ajattelun ja muistikirjan välillä ilmenee ehkä kaikkein selkeimmin vuonna 1916 julkaistussa ”Pyhiä miehiä” -kirjoituksessa, jonka alkuosassa Tihlän kielsi koskaan uskoneensa kristinuskon Jumalaan. Hän kuitenkin totesi maan päällä kulkeneen ”totuuden sankareita”, joilla oli ”valonsäde, jumalten tuli sielus-

saan”. Pyhät miehet olivat toisin sanoen vapaita rajoituksista ja paheista, joista Nicklin puhui muistikirjassaan kielteinä. Lisäksi Tihlän kirjoituksen mystinen ”valo” ja ”voima” antaa pyhille miehille lähes yliluonnollisen rohkeuden vaikeuksien keskellä. Ajatus muistuttaa mitä suurimmassa määrin Nicklinin muistikirjan kolmatta ja neljättä vakuutusta. Yksilö toteuttaa Jumalan tahtoa teoissaan, ja Jumalan henki nostaa hänet niin fyysisen kuin psyykkisenkin kärsimyksen yläpuolelle:

Ja sitä paitsi vaikuttaa sekin osaltaan, että kaikki se riena, mikä hitaasti liikkuvaan tajuntaan aikojen kuluessa kasaantuu, alkaa valon vaikutuksesta liikehtiä. Liike on aineelle vastenmielistä. Liikkumattomuus on aineen luonne, niin kuin valon luonne on liike. Kun siis tajunta – sielu – alkaa ainetta muodostella, syntyy taistelu hyvän ja pahan välillä. Taistelun aiheuttaja joutuu luonnollisesti keskipisteeseen. Me ihmiset emme sittenkään ole ”pahoja”. [...] Kerran, joskus on tajunta heräävä, sen piiri laajeneva. On kuitenkin ollut ja yhä vieläkin on keskuudessamme miehiä, joilla on erikoinen, ihmeellinen rohkeus sielussaan. Ne ovat kautta aikojen koettaneet saada tajuntaamme liikkeelle, vedellen yltämme pimeyden peitekerroksia. Nämä miehet ovat niin käsittämättömän rohkeita, että uhmaavat leivättömyyttä ja ylenkatsetta. [...] Mitä on se valo ja voima, joka uhmaa kuolemaa ja antaa kestävyyttä nälän ja ylenkatseen keskellä? Panee otaksumaan, että me ihmiset sittenkin olemme korkeampia olennoita.⁴¹

Tihlän kirjoituksessa materia näyttäytyy alistaiseksi ikuiselle tajunnalle, josta kristinuskon puhuu sieluna. Sielun sekä sen muodostaman fyysisen olemuksen jalostuminen on kuitenkin riippuvainen yksilön toiminnasta, mihin viittaa taistelu hyvän ja pahan välillä. Totuuden sankareiden opit toimivat oppaana jalostumisessa. Vaikka kehittyvä ihmismieli tarvitsee äärettömästi aikaa pyhien miesten opetustensa ymmärtämiseen, jo heidän rohkeutensa on Tihlälle osoitus ihmisen korkeammasta alkuperästä.

Tihlän ei puhunut sielunvaelluksesta, karmasta tai reinkarnaatiosta, mutta kuten yllä oleva lai-

40. KansA, Hilda Tihlän arkisto, *Små Plock* 5.

41. Hilda Tihlän, Pyhiä miehiä. *Vapaa Ajatus* 9/1916, 135–136.

naus osoittaa, hän toi esille mystisen tulkinnan ruumiista erillisestä, ajan saatossa jatkuvasti kehittyvästä sielusta. Tihlän tulkinta on hyvin samankaltainen Annie Besantin teosofian kanssa, jossa eri tasoilla toimivat ruumiit ja tajunnat muuttivat muotoaan kehittyessään. Alkemian inspiroimassa ajattelussa muutos ei tarkoittanut ainoastaan fyysisen aineen muokautumista, vaan henkistä täydellistymisprosessia kohti korkeinta olomuotoa.⁴² *Työmiehen Illanvieron* toimittajana toimineen Veikko Palomaan vuonna 1907 suomentamassa Besantin teoksessa *Ihminen ja hänen ruumiinsa* Besant (Palomaa) kuvasi ihmisen yksilöllisen korkeimman tietoisuuden syntyvän ”älytason aineesta”, joka toimi raaka-aineena myös alemmilla tasoilla operoivien astraaliruumiiden ja fyysisen ruumiin rakentamisessa. Hyvät teot ja paheista kieltäytyminen kerryttivät ”älyainesta”, mikä puolestaan jalosti alempia ruumiin muotoja. Teosofian mestarit olivat korkeimmalla tietoisuuden asteella, jossa he olivat yhteydessä kaikkeen elolliseen.⁴³ Myös Nicklin kuvaa muistikirjassaan yksityiskohtaisesti prosessia, jossa fyysinen ruumis ja sielun tasot rakentuvat aistimaailman ulottumattomissa olevasta ”sieluaineesta”.⁴⁴

”Koetin saada ihmisiä pysymään jumalallisina”

Ensimmäisen maailmansodan syttyminen kesällä 1914 oli merkittävä tapahtuma länsimaiselle esoterialle. Sota oli monissa ennustuksissa ja uskonnollisissa ilmoituksissa kuvattuna hyvän ja pahan lopullinen taistelu. Monet esoteerikot näkivät maailmanpalon pyyhkäisevän pois vanhan taantumuksellisen maailmanjärjestyksen, jonka raunioille kohoaisi uljas uusi maailma. Laajamittainen sota ja sen kauheet lisäsivät kiinnostusta esoteerisia oppeja kohtaan, mutta samanaikaisesti kaikkia kansoja yhdistävän vel-

jeyden ihanne koki kolauksen. Esimerkiksi Annie Besant puolsi Englannin sotaponnisteluja Euroopassa ja julisti saksalaiset vihollisikseen.⁴⁵

Sodassa konkretisoituivat materialistisen maailmankuvan ongelmat, ja Tihlälle se oli merkki ihmiskunnan henkisen uudistumisen pakottavasta tarpeesta. Edellä kuvatut sodan aikana julkaistut luontoa, uskonnollista totuutta ja ihmisen lopullista olemusta pohtivat kirjoitukset kytkeytyvätkin sodan tuomaan huoleen ihmiskunnan kohtalosta. Sodan alkuvaiheessa syksyllä 1914 Tihlä tosin esitti, että sota voisi johtaa inhimillisyyden kukoistukseen. Kuolemanpelko sai ihmiset lähentymään toisiaan tavalla, johon ”vuosisatain jalot aatteet, ei tiede, ei taide ole jouduttanut”.⁴⁶

Sodan pitkittyessä Tihlän kirjoitukset saivat kyynisemmän sävyn. Vuoden 1917 syksyllä sotaan johtaneita syitä pohtivassa kirjoittelussaan hän esitti sodan johtuvan eräänlaisesta elitistisen taiteen, positivistisen tieteen ja uskonnon muodostamasta epäpyhästä kolmiyhteydestä, joka oli valjastettu palvelemaan nationalismia ja kapitalismin ylivaltaa. Kapitalistit olivat onnistuneet kääntämään myös sosialistit toisiaan vastaan. Tihlän kritiikki suuntautuikin osaltaan työväenliikkeen johtajiin, jotka ”vuodattavat sydänvertansa omien sortajiensa ahneuden alttarille”.⁴⁷ Materialismiin keskittyvän luokkataistelun Tihlä leimasi vihan ja väkivallan lietsonnaksi jo edellisenä vuonna julkaistussa *Ihmisiä*-romaanissa, mikä sai *Sosialisti*-lehden kirjallisuuskriitikon epäilemään Tihlän sitoutumista työväenaatteeseen.⁴⁸

Tihlän tavoin myös hänen toinen puolisonsa, Urho Tuurala, peräänkuulutti työväenliikkeen henkistä uudistumista. ”Tolstoilaisen näköiseksi nuoreksi mieheksi”⁴⁹ luonnehdittu Tuurala julkaisi vuonna 1917 *Vapaa Ajatus* -lehdessä artikkelisarjan, jossa lehti esitteli hänet ”intialaisen

42. Owen 2004, 123–125.

43. Besant 1907, 82–123.

44. KansA, Hilda Tihlän arkisto, *Små Plock* 5.

45. Dixon 2001, 87–89; Owen 2004, 222–226.

46. Hilda Tihlä, Pyhä pelko. *Vapaa Ajatus* 17–20/1914, 233.

47. Hilda Tihlä, Sodan syyt. *Vapaa Ajatus* 11–14/1917, 171–174.

48. Nimim. –K–, Uutta kaunokirjallisuutta. Hilda Tihlä. *Ihmisiä*. *Sosialisti* 20.12.1916; Kemppainen 2011, 39–42.

49. KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 1, Aura Ivanovna Kiiskisen haastattelu 4.10.1955.

N-KARJALA 13.3.1988

LEHDEN ensimmäisiä tekijöitä ja kirjoittajia; ylärivissä (vasemmalta): Väinö Aallonen, Topias Huttari (Lea Helo), Kalle Kivelä ja Risto Bogdanov; keskimmaisessä rivissä: Urho Tuurala, Anni Kukkonen, Hilda Tihlä, Jal-

mari Virtanen, Oskar Johansson, Feodor Ivatshjev ja Ragnar Rusko (Nyström); eturivissä: Saimi Kuivala, Irja Nousiainen ja Palaga Kuikka. Kuva on otettu 1930-luvun alussa.

Kuva 2. Vapauduttuaan vankilasta Hilda Tihlä muutti Neuvosto-Karjalaan, jossa hän jatkoi kirjallista toimintaansa. Kuvassa Tihlä yhdessä muiden Neuvosto-Karjala-lehteen kirjoittaneiden henkilöiden kanssa 1930-luvun alussa. Lähde: Kansan Arkisto.

kirjallisuuden ja henkisen elämän tuntijana”. Huomionarvoista on, että Tuuralakaan ei käyttänyt artikkeleissaan teosofia-käsitettä. Tästä huolimatta yhtymäkohdat teosofiaan olivat ilmeiset eivätkä ne jääneet huomiotta myöskään lehden lukijoilta. Lukijapalautteessa Tuuralan syytettiin keksineen teosofialle uuden nimen, jolla tämä yritti salakavalasti levittää oppia sosialidemokraattien keskuuteen.⁵⁰

Tammikuussa 1918 sodan kääntyminen Suomen sisäiseksi konfliktiksi nähtävästi muutti pariskunnan suhtautumista väkivallan käyttöön. Tihlä ja Tuurala osallistuivat aktiivisesti punakaartien värväystoimintaan Vihdissä ja Tihlän

kerrottiin kantaneen itse myös asetta.⁵¹ Ihmisten veljeyttä ja tolstoilaista ihannetta painottavien kirjoitusten valossa toiminta punakaartissa näyttäytyy ristiriitaisena. Yksi selitys muutokseen on löydettävissä länsimaisen esoterian käsityksestä, jossa sota oli uuden inhimillisemmän maailmanjärjestyksen alkupiste.

Keväällä 1918 Tihlä esitti *Kansan Lehdessä* aseisiin tarttumisen välttämättömäksi, sillä porvaristo ei ollut oppinut vuosia riehuvan maailmansodan hirmuteoista. Tiedemiehillä, taiteilijoilla ja kirkonmiehillä olisi ollut mahdollisuus estää väkivaltaiseksi yltynyt vallankumous, mutta he olivat ummistaneet silmänsä yhteiskunnalli-

50. Urho Tuurala, Indialainen renessanssi I–III. *Vapaa Ajatus* 3–4, 6/1917, 31–34, 45–48, 84–87; Nimim. Ei-nero, ”Intialainen renessanssi”. *Vapaa Ajatus* 5/1917, 65–67.

51. Tuomas Hoppu, *Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918*. Gummerus 2017, 64–65.

selta sorrolta. Tihlä kuvasi vallankumousta ”evolutsioon alkuvoimaksi” ja aseisiin tarttumisen ryhtymiseksi ”suureen luomistyoöhön”, jossa yhteiskunta rakennettiin ”sivistyksen ihmisyyssperustalle”.⁵² Tulkintaa tukee myös Tihlän *Työmies*-lehdessä referoitu Nurmijärven punaisten kaatuneiden muistotilaisuudessa pitämä muistopuhe, jossa hän otti ”lähtökohdakseen suuren luonnon, joka tekee kaikkensa auttaakseen ihmistä muodostamaan tätä maailmaa paratiisiksi”. Tihlä totesi kaatuneiden taistelijoiden uhrautuneen kaiken sen ”suuren, kauniin ja pyhän puolesta”, jonka kansa oli aikoinaan yhdistänyt ”jumal’ käsitteeksi”.⁵³

Sodan jälkimainingeissa Tihlä vangittiin ja suljettiin Santahaminan vankileirille odottamaan tuomiota. Kesän 1918 lopulla hän onnistui kuitenkin pakenemaan ja siirtyi lopulta rajan yli Neuvosto-Karjalaan.⁵⁴ Vankeudessa vietettyjen viikkojen aikana Tihlä kävi kirjeenvaihtoa läheisen ystävänsä, kansanedustaja Miina Sillanpään kanssa. Myös Tihlän tunteikkaista kirjeistä on luettavissa hänen mystiikan sävyttämä maailmankatsomuksensa. Yhdessäkään kirjeessä hän ei nähnyt syyllistyneensä rikoksiin, joista häntä syytettiin, eikä kirjeissä ole havaittavissa ainkaan suoranaista katumusta. Päinvastoin, Tihlä korosti saaneensa rikollisen maineen sen vuoksi, että oli koettanut ”kaikin voimin saada pysymään ihmisiä jumalallisina”.⁵⁵ Maailmansodan, vallankumouksen ja vankileirin koettelemukset eivät näytä horjuttaneen Tihlän kokemaa yhteyttä maailmanhenkeen, sillä kirjeet päättyvät usein tulevaisuudenuskoa huokuvaan lausahdukseen, kuten ”Korkein olkoon kanssamme!”⁵⁶

Mystinen sosialismi

Hilda Tihlän pyrkimys oli osoittaa kirkon dogmaattinen oppi irrationaaliseksi kapitalismia palvelevaksi taikauskoksi, mutta tämä ei tarkoittanut transsendentin todellisuuden kiistämistä. Tihlä näyttääkin pyrkineen muovaamaan sosialismista ja kristinuskoon kietoutuvasta mystiikasta synteessin, joka tarjoaisi vastauksia yksilöä

ja ihmiskuntaa koskeviin kysymyksiin. Päämääränä oli tasa-arvoinen yhteiskunta, jonka sosialistinen järjestelmä toteuttaisi. Sosialismiin siirtyminen ei kuitenkaan ollut mahdollista ennen täydellistä ihmisen uudistumista. Uudistumisprosessi taas edellytti uskonelämän vapauttamista kirkon kahleista, jotta todellinen Jumala, ihmistä järjen ja luonnon kautta ohjaava absoluuttinen hyvä, pystyisi purkautumaan esille. Mystiikka loi näin sosialismille perustan ja legitimitetin.

Tihlä tuskin mielsi itseään teosofiksi. Ajatteluaan avaavissa kirjoituksissaan hän ei ainakaan tunnustautunut teosofiksi eikä teosofiaa mainita häntä koskevassa muistitiedossa. Teosofian kautta välittyneet esoteeriset vaikutteet, ja niiden limittyminen tolstoilaisiin aatteisiin, ovat kuitenkin selkeästi havaittavissa tarkastelemalla rinnakkain Tihlän kirjallista tuotantoa sekä hänen lähipiirinsä tuottamia lähteitä. Teosofia-käsitteen karttamiseen saattaa osaltaan olla syynä 1900-luvun alun työväenliikkeen sisäinen kiista poliittisesta linjasta, jossa Kurikka sekä hänen edustamansa teosofia leimattiin harhaoppiseksi. Voi olla, että Tihlä halusi välttää leimautumista ja joutumista uuden poliittisen kiistan keskipeiteeksi. Kyse saattaa olla myös pragmaattisesta lähestymistavasta, jossa Tihlä asetti työväenliikkeen yhtenäisyyden etusijalle uskonkysymyksistä kiistelyn sijaan.

Tihlän tekstit ja toiminta osoittavat, että miespuolisten teosofien lähtö työväenliikkeestä ja teosofia-käsitteen katoaminen suomalaisten työväenlehtien sivuilta eivät yksioikoisesti tarkoita esoterian merkityksen heikkenemistä. Yksittäisen kirjailijan ja hänen lähipiirinsä tuottamat lähteet eivät tietenkään kerro vielä laajemmasta liikkeestä, eikä Tihlän kirjoitusten vaikuttavuutta ole mahdollista arvioida artikkelissa käytetyn lähdeaineiston pohjalta. Tunnettuna kirjailijana ja työväenliikkeen aktiivina Tihlä sai kuitenkin runsaasti palstatilaa lehdistössä, joten hänen mystinen tulkintansa kristinuskon ja sosialismin sisällöstä levisi suomalaisessa työväenliikkeessä laajemmin yleisön luettavaksi.

52. Hilda Tihlä, Hyvästi vanha maailma! *Kansan Lehti* 20.3.1918.

53. Kaatuneitten Nurmijärven tovereitten hautaus. *Työmies* 27.02.1918.

54. Palmgren 1966, 229–230.

55. Työväen Arkisto (TA), Miina Sillanpään arkisto 92, Kansio F 2, Hilda Tihlän kirje Miina Sillanpäälle (päivämätön).

56. TA, Miina Sillanpään arkisto 92, Kansio F 2, Hilda Tihlän kirjeet Miina Sillanpäälle.

Abstract: "May the highest be with us!" Author Hilda Tihlä and theosophy in Finnish working class papers 1910–1918.

Finnish labour historians have quite unanimously stated that the working class movement abandoned theosophy after the movement's leading figures adopted socialist principles around the General strike in 1905. By studying socialist author Hilda Tihlä (1870–1944), I argue that this marginalization of theosophy is founded on a gendered and simplified perspective.

By analysing Tihlä's writings, published in the working class papers in 1910's, this article focuses on how socialism and theosophy formed a synthesis, which aimed to reform and build a new society. Furthermore, the article demonstrates that even though the political male elite of the Finnish working class movement rejected theosophy, it was not merely a marginal phenomenon in the movement.

Keywords: History of ideas, Hilda Tihlä, religion, socialism, theosophy